

100 տարի...

հրական

պատմություններ

1915
2015

1915
2015

100 տարի ...
Իրական
պատմություններ

100 տարի ... Իրական պատմություններ

Ցեղասպանությունը վերապրած հայերի թվում կան մարդիկ, ում կյանքը փրկվել է թուրք հարևանի, ընկերոջ, իրադարձությանն ականատես հասարակ թուրք մարդու կողմից: Այս գրքում ներկայացված է 47 նման պատմություն: Սրանք իրական պատմություններ են, որ ներկայացված են ուղղակի շարադրանքով՝ առանց բովանդակային խմբագրման: Պատմությունները բանավոր վերարտադրել են Մեծ եղեռնը վերապրածների ժառանգները, հարազատները, մտերիմները՝ հենվելով դեպքերի ականատեսների վկայությունների վրա: Որոշ պատմություններ վերականգնվել են ականատեսների կենդանության օրոք կատարված ձայնագրությունների կամ գրավոր հուշերի հիման վրա:

Պատմությունները հավաքագրվել են «Եվրոպական ինտեգրացիա» հասարակական կազմակերպության և «Արմեդիա» տեղեկատվական, վերլուծական գործակալության ուժերով Սիացյալ Թագավորության արտաքին և համագործակցության երկրների նախարարության օժանդակությամբ՝ «Թուրքը, որ փրկեց ինձ» ծրագրի շրջանակներում: Ծրագրի գործընկերը Թուրքիայում "tursu.tv production"-նն է:

Ծրագրի նպատակն է որոշակի նպաստ բերել հայ և թուրք ժողովուրդների միջև երկխոսության զարգացմանն ու փոխադարձ վստահության կառուցմանը:

Պատմությունները հայերենով հրատարակվել են «Արմեդիա» տեղեկատվական, վերլուծական գործակալության էլեկտրոնային էջում, թուրքերենով՝ Taraf, Zaman, Radikal, Demokrat haber, Evrensel, Bianet, Yurt, T24 լրատվամիջոցներում:

Գիրքը տպագրվում է հայերեն, թուրքերեն, անգլերեն լեզուներով և այս ծրագրի շրջանակներում տարածվում է անվճար:

Նախատեսված է ընթերցող լայն շրջանակների համար:

Գրքում գետեղված նյութերը, կարծիքներն ու եզրակացությունները ներկայացնում են իրադարձությունների մասնակիցների և պատմությունները վերարտադրող անձանց տեսակետը և չեն արտացոլում Սիացյալ Թագավորության կառավարության դիրքորոշումը:

© «Արմեդիա» տեղեկատվական, վերլուծական գործակալություն, 2014

© «Եվրոպական ինտեգրացիա» հասարակական կազմակերպություն, 2014

Ներածական խոսք

100 տարի... Կարելի է բանավիճել, փորձել պատկերացնել, հասկանալ, ընկալել՝ 100 տարին քիչ է, թե՞ շատ: Բայց կան բաներ, որոնց պարագայում երևի թե ժամանակն էլ անգոր է: Կարծում են, որ թե այս ծրագրի, թե գրքի թեման հենց այդ շարքից կարելի է համարել:

Այս պատմությունները, այս գիրքն իրենց մեջ ներառում են իմ ընտանիքի, իմ նման շատերի ընտանիքների պատմությունը: Ընդհանրապես նման ծրագրի, նման պատմությունների հավաքագրման մտահղացումը, երևի առաջին հերթին, բացատրվում է այն հոգեվիճակով, որն ունենում ես, որով ապրում ես քո ողջ կյանքը մինչև հասունություն և հետո փորձում ես գոնե այդ թեման ինչ-որ կերպ բերել և հասցնել իր տրամաբանական հանգրվանին:

Իմ հորական կողմը՝ հորս մայրը և հորս հայրը, այս պատմությունների հերոսների շարքում են: Նրանց փրկել են թուրքերը: Փրկել են թուրքերը՝ թուրքերից: Չլինեին այդ փրկող թուրքերը, չէին լինի նրանք, չէր լինի հայրս, չէի լինի ես: Այս նույն արտահայտությունը կամ խոսքերը, երևի, պատմությունների հերոսներից շատերը կարող են նույն ձևով արտասանել: Յետևաբար, ամեն ինչից գատ, այս գիրքն ու այս պատմությունները հարգանքի տուրք են այդ թուրքերին, այդ անհատներին: Նրանցից շատերը երևի հիմա չկան, բայց մի բան փաստ է. կարելի է խոնարհվել նրանց շիրիմներին, որովհետև ես ու իմ նմանները մեր կյանքով նաև նրանց ենք պարտական:

Այսօր շատ է խոսվում արդար հիշողության մասին, բայց կա մտավախություն, որ այդ երկու բառերն էլ այլասերվում են և ենթարկվում ինչ-որ շահերի, շահարկումների, բայց թե արդարությունը, թե հիշողությունը արժեքներ ստեղծող և պահպանող բառեր և հասկացություններ են: Կարծում են՝ դրանց հետ պետք է զգույշ վարվել: Իսկ ի՞նչ է արդար հիշողությունը:

Առաջին հերթին, այն ժամանակաշրջանից սկսած, երբ թուրքերը՝ նրանց նախահայրերը, հասել են այս տարածաշրջան, մենք ունեցել ենք համատեղ կյանքի, փոխգործակցության, միմյանց հետ շփվելու, առնչվելու, իրար շատ բան տալու և վերցնելու բավական հարուստ փորձ: Արդյո՞ք այստեղ չեն եղել պայծառ պահեր, ժամանակահատվածներ, երբ այդ ամենը կարելի էր անվանել բարեկամություն: Անկասկած եղել են: Չե՞ն եղել արդյոք պահեր նաև մինչև 1915թ.-ը կամ դրան նախորդող ժամանակահատվածում, երբ եղել են խնդիրներ: Անկասկած եղել են: Այդ ամբողջ ժամանակահատվածը, այդ թվում՝ վերջին 100-ամյակը, իհարկե, կարիք ունի վերարժևորելու, տուրք տալու արդարությանը, չուրանալու, չմոռանալու ոչինչ:

Երկրորդ՝ Ցեղասպանություն... Իրականացված աննկարագրելի դաժանությամբ և կազմակերպված մինչև վերջին դետալները: Փորձ, ցանկություն, իր

սեփական բնօրրանից, իր սեփական հայրենիքից մի ողջ ազգ լիովին ջնջելու: Փառք Աստծո, չի հաջողվել: Չի հաջողվել նաև ի շնորհիվ այն մարդկանց, այդ թվում թուրքերի, որոնք նույն այդ մեծ ծրագրին, այդ դաժանությանը դեմ են դուրս եկել զոնե իրենց անհամաձայնությամբ և գործողություններով: Ի՞նչ արդար հիշողություն առանց Ցեղասպանության և հայրենագրկման փաստն ընդունելու: Արդար հիշողության մաս է, անկասկած, նաև այն, որ եղել են ազգեր, պետություններ, ընտանիքներ, անհատներ, այդ թվում թուրքեր, որոնց մեծատառով Մարդ լինելը կյանքեր է փրկել: Բնավ չի կարելի ուրանալ նաև սրա որևէ մասնիկ կամ գործոն:

Նշեցի արդեն՝ եթե չլինեին այդ անհատները, չէի լինի ես: Եթե չլինեին Ցեղասպանության կազմակերպիչները, հայրս, նրա ծնողները կունենային իրենց ողջ գերդաստանը, ողջ մնացած, արարող, ստեղծող, ոչ թե կլինեին միակ փրկված ծվենը մի ողջ ընտանիքից: Կարո՞ղ է արդյոք արդար հիշողություն կոչվածը այս էլեմենտներից զոնե որևէ մեկը շրջանցել: Իհարկե, ոչ: Դա այդ պարագայում կդադարի լինել արդար, և դա այդ պարագայում չի լինի հիշողություն:

Երևի հարկ է նաև մի քանի խոսքով անդրադառնալ ներկային: Շատ է խոսվում այն մասին, որ պետք է ստեղծվեն վստահության միջոցներ, որ պետք է մեր երկու ժողովուրդները իրար ձեռք մեկնելու հնարավորություն ունենան և իրականացնեն այդ հնարավորությունը: Իհարկե, համաձայն եմ: Հետևաբար, հիշելով նաև դրականը, չուրանալով այդ հիշողությունից ոչ մի էլեմենտ, պետք է փորձել այդ ամենն անել: Այս պատմությունները, այս գիրքը, այս մտահղացումն ուղղված է հենց դրան: Այն ուղղված է ցույց տալու, որ մենք կարող ենք չուրանալ, և, իհարկե, ակնկալում ենք, որ դիմացինն էլ չի ուրանա: Մենք ակնկալում ենք այսօր տեսնել թուրքերի այն սերունդներին, որոնք եղել են փրկողի դերում, և նրանց սերունդները կարող են հպարտ և բարձրաձայն ասել. «Մենք հպարտ ենք մեր թուրք լինելով, որովհետև մեր պապերը կյանք են փրկել»: Մենք ուզում ենք մեր դիմաց տեսնել մարդասիրություն, արժեքների ընկալում, ոչ թե իրավիճակ, երբ մարդիկ դա բարձրաձայնելու ցանկության դեպքում անզամ կարող են ինչ-որ վտանգների մասին մտածել, կարող են ինչ-որ բանից վախ զգալ թե իրենց, թե իրենց ընտանիքի անդամների, իրենց զավակների համար: Սա է վստահությանն ուղղված առաջին քայլերից մեկը կամ զոնե կարող է լինել:

Մեր ներկան էլ խնդիրներ ունի: Մենք ուզում ենք դրանք հաղթահարել միասին՝ փոխադարձաբար չուրանալով ոչինչ, բայց մենք ունենք ներկա, որում չեն դադարում թշնամանքի դրսևորումները: Ցանկացած մարդկային տրամաբանություն, զգացողություն, գիտակցություն, պիտի երևի հուշեր, որ երկու ժողովուրդների՝ այս ամենը վերապրելու, վերարժևորելու և ապագային նայելու համար հայ-թուրքական սահմանը պետք է լիներ հնարավորինս ամենաբացն ու ամենաակտիվը: Բայց թշնամանքը չի ավարտվել, այդ սահ-

մանը փակ է առ այսօր: Փակ՝ Թուրքիայի կողմից:

Ես ուզում եմ նաև երախտագիտության խոսքեր ուղղել բոլոր անհատներին, կազմակերպություններին, որոնք հնարավորություն տվեցին այս մտահղացումը, այս ծրագիրը և այս գիրքը կյանքի կոչելու: Այդ թվում, իհարկե, Միացյալ Թագավորության արտաքին և համագործակցության երկրների նախարարությանը: Սա հարգանքի տուրք է կամ հարգանքի տուրք մատուցելու փորձ Ցեղասպանության անմեղ զոհերի հիշատակին, օգնության ձեռք մեկնած բոլորին և, իհարկե, թուրքերին, ովքեր, վտանգելով նաև իրենց ու իրենց ընտանիքի անդամների կյանքը, չկարողացան մի կողմ քաշվել և իրենց ձեռքը մեկնեցին: Սա նաև հույսի ծրագիր է, որ որևէ կողմից, որևէ պարագայում ուրացումը չի կարող հաղթել արդարությանը: Հույս, որ մենք վերջիվերջո կկարողանանք գոնե Ցեղասպանությունից 100 տարի անց փորձել միասին նայել ապագային՝ չուրանալով ոչինչ և փորձելով վստահել միմյանց...

Կարեն Բեքարյան,
«Եվրոպական ինտեգրացիա» ՀԿ նախագահ

Համալսարանի երկրորդ կուրսի ուսանող էի, երբ գիտակցեցի, որ պատմությունը գրում են հաղթողները: Յոթ տարեկանից ի վեր ստացածս կրթությունից միշտ սովորել եմ, թե նախնիներս ինչպիսի հերոս, ճիշտ, շատ անարդարությունների զոհ դարձած, բայց երբեք չկոտրված մարդիկ են եղել: Երբ խելքս սկսեց հասնել, պատմածները կամաց-կամաց չափազանցություն թվացին, բայց այդ տարիներին գրեթե անհնար էր հասնել ճիշտ գրված «պետական» որևէ աղբյուրի:

Պատմություն կոչվող մեծ խճանկարում պետությունների ֆիլտրացված արխիվները ճիշտ են այնքան, որքան անհատների աղավաղված հիշողություններն են: Իսկ աղավաղման հիմնական պատճառն առերեսումից աննկարագրելի վախն էր:

Առերեսվելու գաղափարն այնքան ճնշված էր, որ անցյալում տեղի ունեցած իրադարձություններին հայացք նետելիս հասկանում էի մեր՝ նախապաշարմունքներով աղճատված, կեղտոտ, բծերով պատված ապակու հետևում լինելը: Առերեսվելու համար նախ պետք էր ազատվել նախապաշարումներից և համատեղ ուժերով մաքրել այդ ապակին: Այս նախագիծը, որին թեկուզ փոքրիկ, բայց ներդրում ունենալու պատվին եմ արժանացել, հենց այդպիսի գործառույթ ունի:

«Թուրքը, որ փրկեց ինձ» նախագծի իրական պատմություններից մի քանիսը հրատարակելիս արտառոց մի իրավիճակի հանդիպեցի: Պատմությունները կարդալով՝ ընթերցողներից մեկը մեզ մեղադրեց Հայոց ցեղասպանության հարցում մոտեցման փոփոխության հարցում:

Այս քննադատությունը պատճառ դարձավ, որ նորից նժարի վրա դնեմ այն պատմությունները, որ հրատարակել ենք, և Թուրքիայում նախագծի պատասխանատու Արիս Նալջըի հետ արված հարցազրույցիս մասին մտորեմ: Մեր ընթերցողը հակիրճ հետևյալն էր փորձում բացատրել՝ այս պատմություններով թուրքերին դեպի ուղեղի լվացման ուղի էինք շեղել և ժխտողական մեխանիզմ էինք գործադրում կամ փորձում էինք մեղմել հայերի հանդեպ իրականացված վայրագությունները: Նա այսպես էր արտահայտվում, քանի որ մենք առաջիններից էինք, որ 1915-ին տեղի ունեցածը գնահատեցինք որպես Հայոց ցեղասպանություն: Եվ, եթե չեմ սխալվում, այդ ընթերցողը թուրք էր:

Ժխտման փուլն անցած, պատմության հետ առերեսված մի ընթերցող էր առջևս: Սա շատ ուրախալի էր:

Բայց արդյո՞ք որևէ խնդիր կամ սխալ բան չկար այս մոտեցման մեջ...
Գուցե և հաղթահարել էր հերքումը, բայց արդյո՞ք հիմա էլ բոլորովին

այլ ուղղությամբ չէր տարվել: Կարող էր արդյոք մեկ այլ կանխակալության և քննադատության թիրախ դարձած տեսակետի հասած լինել: Թե՞ ես, որ մեծացել եմ հերոս նախնիներիս մասին պատմություններ լսելով, նորից հիմ նախապաշարումներիս գերին էի դարձել և առանց գիտակցելու «լավ թուրքեր էլ կան»-ի քարոզչությունն էի անում:

Այս ամենի մասին նորից խորհեցի: Կարծում եմ՝ առերեսումը ճիշտ գործող մեխանիզմ է այնքան ժամանակ, քանի դեռ շարունակում ենք գնալ իրականության հետքերով: Այս հիշողություններից յուրաքանչյուրը բանավոր պատմություն է՝ առանց որևէ հետին մտքի և հնարավորինս անբիծ: Այդ պատճառով «Թուրքը, որ փրկեց ինձ» նախագիծը կարևոր ձեռնարկում է և հատկապես արժեքավոր է այս մեխանիզմներից մեկը գործի դնելու պատճառով:

Վերոնշյալ ընթերցողի հակազդեցությունը տեսնելուց հետո Արիս Նալջըի՝ մեզ տված հարցազրույցում արտաբերած մի նախադասությունն էլ ավելի ազդեցիկ դարձավ ինձ համար: Արիսն ասում էր. «Եթե այս նախագիծը հայաստանյան մի կազմակերպության կողմից չիրականացվեր, որևէ մեկը՝ ներառյալ ես, չէր հավատա: Մեծամասնությունը կկարծեր, որ Թուրքիայի հերթական քարոզչությունն է: Սակայն պատմվածքներն առանց թուրքերին պախարակելու ներկայացնում են, թե ինչպես են մարդիկ ցեղասպանություն տեսել և փրկվել»:

Ի վերջո, հանգեցի հետևյալ եզրակացության. ուրախալի փաստ է վերջին տարիներին առերեսմանն ուղղված դրական քայլերի առկայությունը, բայց-կայնպես չպետք է մոռանալ, որ դեռ շատ ճանապարհ ունենք անցնելու:

**Չալուք Քալաֆաթ,
Bianet լրատվական գործակալության գլխավոր խմբագիր**

Այս աշխատությանը Ձեզ են ներկայացվում Հայոց ցեղասպանությունից փրկվածների պատմությունները փոխանցված նրանց հարազատների կողմից:

Պատմությունների առանձնահատկությունը հերոսի/հերոսների՝ Հայոց ցեղասպանությունից ուղղակի կամ անուղղակի ճանապարհով թուրքերի օգնության շնորհիվ փրկված լինելու հանգամանքն է:

Այս գիրքը, 2015թ. Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին ընդառաջ, նպաստում է 1915-ին տեղի ունեցած իրադարձություններին մինչ այսօր առկա տեսակետներից տարբերվող հայացքով դիտելուն:

Թուրքերի կողմից փրկված ընտանիքները մի կողմից խոսում են իրենց ապրածի և հարազատների պատմածների մասին, մյուս կողմից պատմում «թուրք» ինքնության հետ որևէ խնդիր չունենալու մասին:

Կյանքի այս պատմությունները կոչված են օրինակ ծառայելու, որ թուրքերի և հայերի միջև առկա խնդիրները միայն էթնիկ բնույթի չեն, և որ հայերը կարողանում են այս հարցում կարծրատիպեր կոտրել: Սա պետք է մեզ մտորելու և հարցադրում անելու տեղիք տա. արդյո՞ք Թուրքիայում հնարավոր է նույն իրականացնել, քանզի Թուրքիայում հայերին կոտորածից փրկած թուրք ընտանիքների պատմությունները դեռևս չեն մեկտեղվել:

Այսօր Թուրքիայում նրանք, ովքեր հավատում են, որ այս պատմությունների հավաքագրումն ինքնությանն ուղղված սպառնալիք է, շարունակում են մեծամասնություն լինել: Որովհետև փրկված երեխաների մեծ մասն ուծացվելով թուրքացվել կամ քրդացվել է կամ էլ այլ էթնիկ խմբի պատկանող ընտանիքում ծուլվել-վերացել է:

Սրանցից յուրաքանչյուրն իրական պատմությունն է, որն ուսումնասիրման ենթակա բազմազան թեմաներ է երևան հանում:

Ցեղասպանությունից փրկվածներից շատերն այսօր ողջ չեն, սակայն նրանց հուշերը վառ են պահում իրենց թոռները...

Այս աշխատությունը միևնույն ժամանակ առաջ է քաշում հարցադրում ի՞նչ են զգում արդյոք հայ ընտանիքներին փրկած թուրքերը... Հուսանք Թուրքիայում մոտ ապագայում կլինի հասարակական մի կազմակերպություն, որն այդ հարցադրման պատասխանի ուղղությամբ կաշխատի և արդյունքը կկիսի հանրության հետ:

Արիս Նալչը,
IMC TV խմբագիր, T24 ամսագրի սյունակագիր

Դիարբեքիի փողոցներում քայլում էինք ընկերներիցս մեկի հետ, ում հոգու լուսավորության համար հիմա աղոթում եմ: Քանի որ առաջին անգամ էի գնացել, ցանկանում էր ամեն ինչ ցույց տալ և պատմել: Ես էլ այսպես թե այնպես ուզում էի տեսնել և իմանալ ամեն ինչ: Իր տան դիմաց նստած ծեր մի կին քրդերեն ինչ-որ բան ասաց: Ընկերս նրան պատասխանեց, տարեց կինը վեր կացավ ու դեպի ինձ քայլեց: Նախ ձեռքերս իր ավերի մեջ առավ, ամուր բռնեց. քրդերեն էր պատմում, ոչինչ չէի հասկանում, սակայն ձեռքերս այնպես էր սեղմում, դեմքին այնպիսի ցավ, հայացքում այնպիսի վիշտ և աչքերում արցունքներ կային, որ գլխումս ամեն ինչ խառնվել էր իրար: Անհամբեր սպասում էի, որ ընկերս թարգմանի. նրա դեմքն էլ էր գունատվել: Հետո տարեց մորաքույրը ձեռքերս թողեց և գրկեց ինձ: Այտերս, աչքերս համբուրեց, հետո նորից գրկեց: Ոչ մի կերպ չէր կարողանում թողնել: Հետո իր տուն տարավ: Մտանք ներս, իր ամենալավ ներքնակները փռեց և ինձ նստեցրեց: Կողքիս նստեց, ինձ երկար նայեց և աչքերը լցվեցին: Մի կողմ քաշվեց և փորձեց հոսող արցունքներն առանց ցույց տալու անձայն չորացնել: Ծեր կնոջ և նրա ամուսնու հանդարտվելուց և մորաքրոջ մեզ ամեն գնով թեյ հյուրասիրելու համար խոհանոց գնալուց հետո ընկերս սկսեց պատմել, թե ինչ էր խոսվել:

Տարեց մորաքույրն ինձ նմանեցրել էր իր սպանված թոռնուհուն: Աչքերս, դեմքս, ձեռքերս ճիշտ նրա նման էին: Թոռնուհին 19 տարեկանը հազիվ բուլորած, գնացել էր զինյալ պայքարի որպես գերիլա*, և սպանվել: Մորաքույրը պատմել էր. «Սպանվելը կընդունեինք, միայն թե դա չանեին»: Դիարբեքիի մեջ թոռան դին կապել էին ավտոմեքենայի հետևից ու քարշ տվել այնքան, մինչ դիակը բզկտվել էր: Այնպես, որ նույնիսկ չէին կարողացել թաղում անել:

Ամենասիրելի թոռնուհին է եղել, երիտասարդ տարիքում ավտովթարից մահացած տղայի և հարսի միակ երեխան, որին տատն էր պահել-մեծացրել: Հենց այսպես էլ, երբ ինձ տեսել է, կարծել է թոռն է և ամուր գրկել, հոտոտել է: Ամուսնու կողմից պատմությանն ավելացրած մանրամասնությունն էլ ավելի ողբերգական էր: Ամուսինն ասել է. «Լավ, ասենք՝ սպանեցիք ու դին քարշ տվեցիք»: Հետո անցել է իր համար ամենասարսափելի մասին. «Այնպես են քարշ տվել, որ թոռնուհուն մարմնի բոլոր մասերը բացվել են, ոտքերը, կրծքերը Դիարբեքիին էին ցույց տալիս: Հոգին առան թոռանս, բա նամուսից ի՞նչ էին ուզում»: «Աստված քեզ էլ նույն ճակատագրին չարժանացնի, բայց շատ նման ես և գեղեցիկ», - ահա այսպես են ասել: Դրա համար էլ արտասպում ու թոռան համար ուրիշի մոտ առաջին անգամ էր արցունքներին ազատություն տալիս: Քարացել մնացել էի: Ասածս որևէ բան չէր անելու, վերքի դարման չէր լինելու: Մորաքույրը բերեց մեր թեյերը, բայց մի կու՛մ անգամ չկարողացա խմել: Նա ստիպելով թեյը շուրթերիս մոտեցրեց ու ասաց. «Խմիր, խմիր, որ կարծես՝ Գյուլայսս է խմում, որ տասը տարի անց Գյուլայիսս մի կաթիլ բան խմեցրած

* **Պարտիզանական ջոկատի անդամ** – նման ջոկատները Թուրքիայում գործել են Քրդական Աշխատավորական կուսակցության սկզբնավորման օրվանից:

լինեն, ծագիս վերջին ջուրն էլ չխմեցրի»:

1999 թվականն էր, լրագրողության երկրորդ տարին: Առաջին անգամ էի գործի բերումով Դիարբեքիր գնացել: Էդիրնեում ծնված լինելով՝ Թեքիրդայում ամենաբարձր մակարդակի «ստերիլ» միջավայրում «ազգային» կրթություն էի ստացել և քրդերին ու քրդական հարցին ծանոթությունս համալսարանի համար Ստամբուլ գալով էր սկսվել: Այսինքն՝ հարյուր տոկոսով վստահ էի, որ գիտեն քրդերի և առկա խնդրի մասին, և որ ընդամենը իրավունքի վերաբերյալ հարց է: Բայց ահա այդ օրն ամեն ինչ փոխվեց: Տեսական բոլոր մտքերս փոշիացան, Գյուլայի տատիկի և պապիկի պատմությունից հասկացա, որ խոսքը վերաբերում է մարդ լինելուն. սա է խնդրի բուն իմաստը: Հոգիս խոցվեց: Այդ պատմությունն ինձ վրա ազդեց ավելի, քան մինչ այդ հնչած որևէ կառույցի քարոզչություն կամ «գիտակցություն պատվաստող» ելույթ: Քանզի հոգին հոգուն էր փարվել: Գյուլայի տատիկի և պապիկի հոգիները իմ հոգուն էին փարվել և միացել. արդեն ամեն ինչ այդ կետից էի դիտարկելու: Ասելիքներս և վերաբերմունքս Գյուլային չցավեցնելու համար էի անելու: Քանի որ եթե նրա հոգուն ցավ պատճառեի, ես էլ էի ցավ ապրելու:

Իրական պատմությունը գալիս է իրական մարդուց: Գիշտ ինձ և քեզ նմաններից: Դեմքը, աչքը, վարսերը, քիթը կամ գաղափարները քեզ նման չլինեն էլ, ուրախությունը, տխրությունը, արտասվելը, ժպտալը հենց քեզ պես լինելու համար կդիպչեն քեզ: Եվ քանի որ դա հոգին է, ուրեմն հաստատ քո հոգուն կփարվի, կհիշեցնի քեզ մարդկության, մարդ լինելու մասին: Այն, ինչին կարող ես հավատալ ու հասկանալ հազարավոր էջեր կարդալով, հոգին կարող է հինգ րոպեում համառոտ ասել: Դրա համար է, որ երբ իրական պատմություն ես լսում, մտածում ես՝ եթե նրա փոխարեն լինեի, ի՞նչ կանեի, ինչպե՞ս կվարվեի: Այդ իրավիճակում ինքդ քեզ կպատկերացնե՞ս, մարդ կլինե՞ս: Երբ սիրտդ ու խիղճդ գործի են անցնում, հոգին հոգուն է մոտենում. դրանից հետո ով ինչ էլ անի կամ չանի, չի կարող հեռանալ: Գիշտ ընտանիքիս անդամներից մեկի՝ Հայոց ցեղասպանության հետ առերեսվելու պես:

Ֆեթիյե Չեթինի «Մեծ մայրս» գիրքը կարդալուց հետո ընտանիքիս անդամներից մեկին էի տվել՝ Հայոց ցեղասպանությունը չընդունող, «այն ժամանակ որոշ բաներ եղել են, էլի...» ասող և առաջ անցնող մեկին: Չնայած սկզբում չէր ուզում կարդալ, բայց հենց սկսեց, մի շնչում ավարտեց: Հետո էլ ասաց. «Ամբողջ գիշեր արտասվել եմ Սեհեր մորաքրոջ համար,- այնուհետև ինքն իրեն ուղղեց,- Հրանուշ մորաքրոջ»: «Այս մարդիկ ինչ պատմություններ ու կյանք են ապրել... Ես իրենց տեղը լինեի՝ չգիտեմ, թե ինչ կանեի, թող Աստված մեզ բոլորիս ների...»:

Այսբան տարի չէր ցանկացել հավատալ, բայց հասկացել էր, որ 90-ամյա Հրանուշ մորաքույրը սուտ խոսելու որևէ առիթ չուներ: Ավելին՝ Էրզինջան-Էգինցի սկեսրոջ խոսքերն էր հավելում այս ամենին. «Ակեսուրս հաճախ ասում

էր՝ աղջիկս, Եփրատի ջրերը միշտ կարմիր էին հոսում. հայերի կոտորածին ենք ականատես եղել, բայց ոչինչ չենք կարողացել անել...»:

Ահավասիկ այսպիսին է իրական պատմությունը, որի մասին գիտեք, բայց որքան էլ փորձեք մոռանալ, մի օր ձեր ենթագիտակցությունը երևան կհանի, ձեր դեմքին կհարվածի և կստիպի ընդունել: Բայց սա ամենևին էլ ստիպողաբար ընդունել չէ, ձեր իսկ համաձայնությամբ է լինում. թերևս, ամենից ճիշտ մարդկային ընդունումն էլ հենց սա է:

***Նազան Օզքան,
Yurt ամսագրի խմբագիր***

Ընդամենը ամիսներ անց հայությունը ողջ աշխարհում կոզեկոչի Մեծ եղեռնի զոհերին...

100 տարին, ինչ խոսք, զուտ խորհրդանշական տարելից է, հասկանալի է, որ հայերիս սեփական օրրանից բնաջնջումը չէր սկսվել և չավարտվեց միայն 1915 թվականով: Հայ ժողովրդի տառապանքներն ավելի ծանր էին, քան կարող էր կրել օրացուցային մեկ տարին: Չնայած դրան՝ պետական բարձր մակարդակով ծրագրված, բոլոր դետալներով նախագծված և տևականորեն իրականացվող ջարդերն անգամ հնարավորություն չտվեցին, որպեսզի հանցավոր այդ մտահղացումն իրականություն դառնա իր ողջ ծավալով: Պատճառները բազում էին, սակայն մեկը թերևս ամենատևականն է՝ օգնությունը ...

Հայորդիներիս օգնության ձեռք մեկնած և անհատների, և բարեգործական կազմակերպությունների, և պետությունների անունները մշտապես երախտիքով են հիշատակվում Ցեղասպանության սարսափները վերարտադրող յուրաքանչյուր վկայության մեջ: Սակայն կա ճշմարտության մի մասնիկ ևս, որ մինչ այժմ գրեթե լռության է մատնվել կամ առնվազն բարձրաձայնվել է ամենամեղ մտերմիկ շրջանակներում միայն. խոսքն արհավիրքի պայմաններում հայերիս օգնության ձեռք մեկնած թուրքերի մասին է:

Պատմությունները, որ ներկայացված են «100 տարի... Իրական պատմություններ» շարքում, հենց այս փաստի վկայությունն են, փաստ, որը ևս մեկ անգամ անհերքելի է դարձնում հետևյալ ճշմարտությունը. գթասրտությունը, խիղճը արժեքներ են, որ չեն ճանաչում ոչ ազգություն, ոչ դավանանք, ոչ իրական կամ հորինված որևէ այլ սահման:

Պատմությունների այս ժողովածուն փորձ է արժանին մատուցելու բոլոր այն Մարդկանց, ովքեր չխորշեցին փրկության ձեռք մեկնել հայերիս անգամ սեփական կյանքը վտանգելու գնով: Այն նաև փորձ է արժանին մատուցելու ճշմարտությանը և հավուր պատշաճի ներկայացնելու իրականությունը, քանի որ այդ իրականության մեջ են եղել ինչպես Ցեղասպանություն ոճիրը ծրագրողներն ու իրականացնողները, այնպես էլ թուրքիայի այն զավակները, ուն ջանքերով հնարավոր եղավ որոշ հայ ընտանիքների և հայորդիների պաշտպանել ու փրկել այդ մեծ արհավիրքից:

**Աննա Մկրտչյան,
«Արմեդիա» տեղեկատվական, վերլուծական գործակալության
գլխավոր խմբագիր**